

ВНЕСОК ГАЛИЦЬКИХ ПЕДАГОГІВ У РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1812–1939)

На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні (*а*)–*постановка проблеми*) особливого значення набуває використання теоретичного, організаційного і дидактичного досвіду, накопиченого вітчизняними вищими навчальними закладами. Актуалізація потреби оцінки внеску визначних педагогів у справу підготовки вчителів на базі вищої школи спонукає до ґрунтовного вивчення й осмислення даної проблеми в історичній ретроспективі з метою системного та послідовного втілення на практиці кращих надбань минулого.

Умови, форми й особливості професійної підготовки вчителя у Галичині 1772–1939 років неодноразово привертала увагу українських і польських дослідників педагогічної освіти (*б*)–*аналіз публікацій*). Історія педагогіки у галицьких університетах на різних етапах її розвитку висвітлена на шпальтах наукових праць Т. Завгородньої, Б. Лучинської, Я. Ходаковської та ін. Однак цілісного дослідження педагогічної підготовки у Львівському університеті протягом вказаного періоду до цього часу не здійснено.

Дане дослідження покликане (*б*)–*формулювання цілей*) актуалізувати необхідність вивчення позитивного досвіду галицьких педагогів – викладачів Львівського університету, їхньої науково-педагогічної спадщини і педагогічної майстерності у підготовці вчительських кадрів, стимулювати розробку теоретичних і практичних аспектів впровадження даного позитивного досвіду у навчальний процес сучасної вищої школи. При написанні статті нами було опрацьовано широкий пласт архівних документів, які проливають світло на теоретичну базу, організаційні особливості, форми і методи професійної підготовки вчителя у Львівському університеті другої половини ХІХ–першої половини ХХ ст.

Становлення педагогіки (*г*)–*виклад матеріалу*) як академічної дисципліни у Галичині загалом і у Львові зокрема відбувалося в контексті загальносвітових історичних, наукових і освітніх процесів. Із переходом Львова у 1772 році до складу Австрійської імперії різко змінилося не лише політичне, а й культурно-освітнє становище краю. У 1773 році було розпущено Орден єзуїтів і розформовано їхні навчальні заклади. З 1784 до 1805 року у Львові діяв університет, заснований Йосифом ІІ, однак політика імператора не отримала підтримки у його наступників. Процес централізації та секуляризації освіти сповільнився і Львівський університет був реорганізований у ліцей.

Саме у Львівському ліцеї вперше було започатковано викладання предмету педагогіки. У його навчальних програмах лекційний курс педагогіки з'явився у 1812 р. і становив собою один із сегментів богословської освіти. Про місце

педагогіки як навчальної дисципліни у Львівському університеті свідчить той факт, що на той час не було професора, який би присвячував свою викладацьку діяльність лише цьому предметові. За сумісництвом педагогіку викладали спеціалісти з теологічних дисциплін – науки релігії або моральної теології. Навчальні заняття з педагогіки відбувалися 2-3 години на тиждень, а відвідували їх студенти другого курсу теологічного і філософського факультетів. Підручник авторства Едварда Мільде, за яким здійснювалося навчання, ґрунтувався на засадах християнської моралі й кантіанської філософії. Спеціальне розпорядження міністерства визнавало за цим підручником статус єдиного і основного джерела вивчення педагогіки у Львівському університеті [2, 181].

Першим професором педагогіки став Вацлав (Вензель) Міхал Фойгт, чех за походженням і колишній професор філософії та педагогіки Краківського університету. Пропрацював він у Львові лише рік і залишив після себе працю “Die Art, wie die studierende Jugend aus der Philosophie gepflügt u. classificirt zu werden pflegt” (“Про мистецтво навчання молоді через вивчення філософських творів”), видану у Львові в 1811 році. На думку історика університету Людвіга Фінкеля, В. Фойгт впав у немилість до влади, оскільки не дотримувався обов'язкових норм перевірки знань студентів. На іспитах він використовував способи опитування, які суттєво відрізнялися від традиційних, а саме – приносив власні запитання, поділені на три частини, які студенти повинні були відкривати у довільному місці і відповідати на обрані таким чином запитання. До звичайних оцінок Фойгт додавав і оцінки якісні на зразок “із задоволенням” або “дуже важко”. Відомо також, що В. Фойгт подавав від свого імені пропозиції про щомісячні слухання на філософському факультеті з приводу успішності студентів. Імператорські комісари обурилися на такі самовільні ініціативи і професор був притягнутий до відповідальності. На жаль, міра і характер цієї відповідальності невідомі, однак цього ж року професор покинув Львів і переїхав до містечка Оломонець, що у Чехії, на посаду директора шкільних філософських студій [2, 182-183].

Після В. Фойгта педагогіку в Ліцеї тимчасово викладав віце-ректор генеральної семінарії Ян Фредорович (1813-1814), після якого кафедру обійняв професор науки релігії філософського факультету та моральної теології, греко-католицький богослов Йосиф Ярина. У свій час він вивчав теологію в Барбареум у Відні, де отримав наукові ступені доктора філософії і теології. Займаючи посаду професора, Й. Ярина часто ініціював зібрання викладачів для обговорення різних наукових і педагогічних питань. Також він вважав, що шкільна наука є безрезультатною, якщо не супроводжується віршуванням, чим і сам займався. Наукових праць Й. Ярина після себе не залишив, оскільки був надміру зайнятим роботою на посаді публічного екзаменатора у клопотаннях про духовні посади католицької церкви обох обрядів.

Імператорська постанова від 17 травня 1816 року перетворювала Львівський ліцей на Університет і після смерті Й. Ярина кафедру педагогіки

отримав чех Ігнат Поллак, який обіймав її з 1818 до 1824 року. І. Поллак був яскравою і популярною в університетських колах особистістю. У 1814-1825 роках він викладав грецьку філологію, латинську літературу і естетику, до того ж був першим професором естетики у Львові. Ігнат Поллак досконало володів ораторським мистецтвом і його промови мали неабиякий розголос серед викладачів та студентів. Свою мову він будував за класичними зразками, широко вживав фразеологізми і вишукані мовні звороти. У 1825 році у Відні вийшла його монографія під назвою “Anleitung zur Methode der Redekunst zur zweckmassigen Erleichterung des Humanitats-Studiums”, яка була присвячена методиці вдосконалення красномовства студентів гуманітарних спеціальностей.

У 1825 році, після несподіваної смерті Поллака кафедру перейняв майбутній греко-католицький митрополит і ректор університету Григорій Яхимович, постать авторитетна і значною мірою харизматична. Макарій Каровець, автор історичної розвідки про українців-реktorів Львівського університету, називає Яхимовича “людиною великих способностей, бистрого ума й непохитного характеру”, а також таким, що “вирізнявся не лише глибокою науковістю, а й шляхетними рисами характеру” [1, 9-10]. Богословську освіту він здобув у Львові та Відні, де отримав ступінь доктора богослов'я, а з 1819 року викладав науку релігії на філософському факультеті.

Свої чіткі, конспективного характеру лекції Яхимович скеровував швидше до серця, аніж до розуму студентів. На жаль, добрим здоров'ям, він похвалитися не міг і проведення лекцій для 2-х потоків становило для нього труднощі. 1836 року Григорій Яхимович отримав титул доктора філософії, а у 1837 році був обраний деканом філософського факультету, після чого покинув викладацьку роботу в університеті і зосередився на церковній діяльності. Спочатку він стає ректором Духовної Генеральної семінарії, у 1848 році його іменовано Перемишльким єпископом, а у 1859 році – Галицьким митрополитом. Григорій Яхимович відчував себе більше богословом і церковним діячем, аніж педагогом, тому, мабуть, і не залишив після себе науково-педагогічних праць.

У 1826-27 роках його тимчасово заступав о. Франц Лавічка, префект семінарії, а у 1837 році, теж короткочасно, суплент (асистент) о. Ясінський. Врешті, кафедра педагогіки остаточно перейшла до Франца Амтманна, за походженням чеського німця, який до цього часу був довголітнім професором релігії у Чернівцях, а у Львові викладав науку релігії на філософському факультеті (1838-1851 рр.). Цікаву і значною мірою суб'єктивну характеристику професора подав Людвіг Фінкель: “Неширокої ерудиції і нешвидкого розуму, о.Амтманн прихилив студентів добрим серцем і щирою релігійністю. Водночас, був запальний і часто конфліктував зі студентами, але за його педантизмом останні проглядали справжню християнську любов, а тому пробачали йому хвилеві, хоч і болісні, образи”. Амтманн викладав педагогіку до 1850 року, протягом останнього навчального року був деканом філософського факультету, після чого залишив університет і отримав парафію у Жидачеві [4, 235].

На початку 1870-х років розпочався якісно новий етап у розвитку педагогічної освіти у Львівському університеті. У рамках конституційних перетворень в Австро-Угорщині розпочалося формування системи підготовки світського педагога. Нова концепція університетської освіти майбутніх учителів середніх та вищих шкіл передбачала здобуття ними теоретичних знань із цілого комплексу навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу. На філософському факультеті Львівського університету кількість годин, виділених на їх вивчення, було збільшено в середньому у два рази – з двох до чотирьох-п'яти годин на тиждень. Серед широкої номенклатури лекційних курсів зустрічалися, зокрема, такі як “Про завдання психології виховання”, “Основи дидактики”, “Педагогічна психологія”, “Репетиторіум (узагальнюючий курс) з педагогіки, поєднаний із практичними вправами”, “Гімназійна педагогіка” тощо.

Професійна підготовка вчителя на базі цього вищого навчального закладу була організована завдяки зусиллям Євсевія Черкавського (1822–1896) – філософа і юриста, впливового громадсько-політичного й культурно-освітнього діяча, професора філософії та педагогіки Львівського університету [3]. Найбільш цінними у науковому доробку вченого є збережені в архівних фондах і до цього часу не опубліковані програми його навчальних курсів із детальними примітками. У цих примітках автор подає як докладні методичні вказівки щодо вивчення окремих предметів, так і дидактичні поради, почерпнуті з власного досвіду. На його переконання, справжній педагог завжди буде намагатися забезпечити учня належною підготовкою і потрібним обсягом знань, не виправдовуючись браком часу чи коштів та несприятливими умовами для навчання.

Є. Черкавський був одним із перших викладачів Львівського університету, хто залишив після себе учнів – послідовників у науковому й педагогічному житті. Завдяки їхній діяльності було продовжено розвиток галицької педагогіки у напрямку перетворення її на науку, яка здатна еволюціонувати відповідно до потреб часу. Зокрема, учнем Є. Черкавського був професор філософії і педагогіки Александр Скурський, який обійняв кафедру відразу ж після свого вчителя.

Одночасно з ним, протягом 1892–1902 років дидактику й виховання у Львівському університеті викладав доцент Антоній Даниш – багатолітній педагог-практик та історик освіти. На відміну від Є. Черкавського й А. Скурського, у галицькій науково-педагогічній думці він більш чітко репрезентував гербартіанський напрямок і вважався одним із найвизначніших його представників на межі XIX-XX ст. Будучи людиною з твердим характером і малодоступним у спілкуванні, він не мав сталих друзів; не умів і не прагнув здобувати симпатії також і в середовищі учнів та студентів. Однак, у пам'яті сучасників А. Даниш залишився втіленням класичного гербартіанського образу вчителя – знаючого, незворушного, вимогливого і справедливого. Бібліографія

наукових праць ученого нараховує понад 60 позицій, головним чином з історії виховання та дидактичних проблем [4].

Важливим аспектом педагогічної підготовки у Львівському університеті на етапі становлення стали спроби зміцнити її знаннями, отримуваними за допомогою психологічної науки. Першим у вищій школі галицької столиці й одним із перших у Європі доцентів психології став сучасник Є. Черкавського Юліан Леопольд Охорович (1850–1917) – вчений різносторонніх обдарувань: фізик-винахідник зі світовим ім'ям, письменник, філософ і педагог. Протягом 1875-1882 років він займався експериментальним вивченням психічних явищ на базі Львівського університету [3]. Також Ю. Охорович викладав теоретичну, індукційну і кримінальну психологію, психологію творчості, психологію історії й цивілізації, етнопсихологію та ін. Учений і педагог відстоював прикладний характер психологічної науки й максимально тісний її зв'язок з професійною підготовкою майбутніх учителів.

У 1882 р. через брак розуміння і підтримки у галицькому консервативному середовищі учений виїхав до Парижа, де продовжив свою наукову діяльність. Серед наукових праць Ю. Охоровича на педагогічну тематику слід виділити монографії “Бесіди і спостереження зі сфери фізіології, психології, педагогіки та природничих наук” (1879) і “Психологія, педагогіка, етика” (1917), у яких вчений висвітлив результати своїх наукових спостережень, запропонував власне бачення шляхів розв'язання актуальних проблем виховання гармонійно розвинутої особистості [4].

Педагогічна й науково-дослідна діяльність у Львівському університеті Ю. Охоровича заклала основу для розвитку, поряд із філософським (Є. Черкавський, А. Скурський), також і психологічного напрямку в теоретичній учительській підготовці. Його розвиток після двадцятирічної перерви продовжив вчений зі світовим ім'ям, видатний філософ, громадський та освітній діяч, психолог і педагог Казимир Твардовський (1866–1938). Ця харизматична постать до цього часу привертала увагу дослідників головним чином у контексті вивчення наукової спадщини заснованої ним Львівсько-Варшавської філософської школи. І лише протягом останніх років з'явилися дослідження, присвячені його педагогічним поглядам і багатолітньому досвіду практичної викладацької діяльності у Львівському університеті. Протягом 1894–1930 років К. Твардовський читав у Львівському університеті лекційні курси з теорії пізнання, онтології, етики, логіки, експериментальної психології, дидактики та історії виховання. У 1907 р. він започаткував і очолив першу на українських землях наукову психологічну лабораторію, яку згодом перетворив на Психологічний інститут [3].

Різнобічні наукові зацікавлення вченого сформувалися на перетині епістемології, психології, етики, логіки і дидактики. В основі оригінальної наукової концепції К. Твардовського лежить логіко-етичне і психологічне підґрунтя педагогічних процесів та явищ [5, 292]. Найбільш повно погляди К. Твардовського викладені у його підручнику для вчительських семінарій під

назвою "Головні поняття дидактики і логіки". У ньому автор системно і доступно розкрив головні засади людського мислення, формування суджень як основних одиниць навчальної інформації і особливості їх передачі від вчителя до учня.

Будучи визнаним філософом і досвідченим психологом-практиком, К. Твардовський заслужив репутацію одного з найбільш талановитих педагогів свого часу. Як свідчать спогади його учнів і колег, він втілював у собі найкращі риси викладача. У ході навчального заняття професор не ставив перед собою завдання привернути увагу студентів, не підвищував голос і не виявляв надзвичайних ораторських прийомів. Лекції К. Твардовського були простими і зрозумілими, оскільки він не переобтяжував свою мову складними зворотами і пояснював усе, що могло б виявитися для студентів складним. Методика вдосконалення педагогічної майстерності, розроблена К. Твардовським і апробована ним у власній викладацькій діяльності, продовжує зберігати значний дидактичний потенціал для підготовки майбутніх учителів у сучасній вищій школі.

Поєднавши різносторонні наукові знання, вроджений педагогічний талант і прогресивну дидактичну методику, Казимир Твардовський виховав цілу плеяду дослідників — фахівців широкого кола наукових дисциплін, таких як філософія (К. Айдукевич, Р. Інгарден, Т. Котарбінський), психологія (В. Вітвіцький, М. Кройц, С. Балей), педагогіка (Б. Наврочинський, К. Сосніцький), історія літератури і культури (Ю. Кляйнер, С. Лемпіцький), історія медицини (В. Шумовський) та ін. Таке розмаїття наукових уподобань учнів видатного вченого свідчить насамперед про непересічну педагогічну майстерність Казимира Твардовського і успішну реалізацію ним своїх дидактичних завдань. Його учні винесли зі школи свого наставника не стільки зміст власних наукових починань, скільки їх принципи і методику — до чого, зрештою, і прагнув сам педагог [5, 373-394].

На початку ХХ ст. доцентом філософії та педагогіки Львівського університету став Болеслав Маньковський — вчений-бібліограф, педагог і освітній діяч. За час його керівництва професійною підготовкою вчителів у цій сфері відбулися значні зміни, насамперед у напрямку посилення практичного вишколу майбутніх педагогів. Протягом 1903–1921 рр. окрім лекцій з дидактики, історії виховання і шкільництва, він проводив практичні заняття, які у навчальній програмі значилися як "Педагогічні справи". У 1907 р. з ініціативи Б. Маньковського у Львівському університеті було також засновано педагогічний семінар, головною метою якого була реалізація дослідницьких інтересів студентів і організація студентського наукового життя [3].

Однак найважливішим здобутком Б. Маньковського стало запровадження педагогічної практики. Завдяки його клопотанню, студентам університету, що вивчали педагогіку, було дозволено відвідувати навчальні заняття у середніх освітніх закладах міста. Кожен студент був закріплений за певною гімназією чи

ліцеєм на кількатижневий період. Протягом цього часу він вивчав досвід шкільних учителів, однак сам уроків не проводив [6].

Ведучи мову про діячів педагогічної освіти Львівського університету, які досягнули визначних успіхів у професійній майстерності, неодмінно слід згадати доцента Казимира Сосніцького – відомого польського педагога і дослідника. Протягом 1930-х років він викладав у Львівському університеті загальну дидактику і педагогічні справи для студентів гуманістичного факультету. У площині його наукового доробку переважає теоретико-педагогічна тематика, зокрема – основи і методи патріотичного виховання, питання загальної дидактики та ін [5, 325–347].

У 1937 р. після довголітніх клопотань керівництва університету, на гуманітарному факультеті було відкрито окрему кафедру педагогіки, яку очолив відомий у майбутньому польський дидакт Богдан Суходольський. У 1938/1939 н.р. він викладав такі наступні навчальні курси, як “Сучасні педагогічні системи у контексті поглядів на світ”, “Проблеми культури ХХ ст.”, проводив засідання педагогічного просемінару і семінару для студентів філософського факультету, а також семінар з педагогіки, загальної дидактики та організації шкільництва для кандидатів на учителів середніх шкіл з-поміж студентів гуманістичного та математично-природничого факультетів. Зважаючи на початок Другої світової війни, кафедра педагогіки не встигла як слід розгорнути свою науково-навчальну діяльність [6].

Протягом 1923–1939 років у Львівському університеті діяла також кафедра історії освіти і шкільництва на чолі з відомим ученим Станіславом Лемпицьким. Постать С. Лемпицького відразу ж посіла особливе місце у польській науці міжвоєнного періоду. Дослідник культурної спадщини і талановитий педагог, він зумів перетворити очолюваний ним підрозділ на потужний науковий і освітній осередок, вдало поєднавши навчання студентів із науковою роботою та підготовкою цілого покоління молодих adeptів історії шкільництва. Учасники семінарів професора Лемпицького отримували від нього не лише влучні поради і спрямування у корисному напрямку, а й можливість для публікації результатів своєї наукової роботи [6].

Таким чином, протягом 1812-1939 років відбувався процес кристалізації організаційних форм світської педагогічної підготовки у Львівському університеті, змістове наповнення якої становить чималий інтерес у контексті побудови сучасної системи вищої педагогічної освіти України. Про це свідчить, зокрема, широка номенклатура теоретичних і практичних навчальних дисциплін педагогічного циклу. У ході їх вивчення студенти засвоювали необхідні знання із загальної педагогіки, теорії виховання, дидактики, етики, психології, а також методики викладання окремих навчальних дисциплін із врахуванням поточних інструкцій і рекомендацій центральної й місцевої освітньої влади. Педагогічні семінари поступово перетворювалися у підготовчі школи молодих науковців педагогічної науки, а педагогічна практика давала

змогу майбутнім учителям ближче познайомитися з навчальним процесом у середній школі.

Якісний поступ педагогічної підготовки студентів у Львівському університеті не в останню чергу забезпечувався завдяки високому рівню педагогічної майстерності його викладачів. Протягом даного періоду в підготовці майбутніх учителів на базі Львівського університету почергово викристалізувалося чотири напрямки, які умовно можна назвати етико-філософським (Є. Черкавський, А. Скурський, А. Даниш), експериментально-психологічним (Ю. Охорович, К. Твардовський, В. Вітвіцький, М. Кройц) і власне педагогічним (Б. Маньковський, К. Сосніцький, Б. Суходольський).

Слід визнати, що професійні надбання викладачів педагогіки Львівського університету в 1812–1939 роках досліджені ще недостатньо. Вивчення оригінальної науково-педагогічної спадщини, створеної у зазначений період, а також складових компонентів педагогічної майстерності визначних персоналій галицької освіти ХІХ–першої третини ХХ ст. становлять собою цінне джерело досвіду для вищої ланки сучасної педагогічної освіти України.

Література

1. Каровець М. Українці – ректори Львівського університету. – Жовква, 1936.
2. Finkel L., Starzyński S. Historia uniwersytetu Lwowskiego.– Lwów, 1894. – Т. I.
3. Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii. // Galicja i jej dziedzictwo. – Rzeszów, 1995. – Т.3. – S.38–59.
4. Myśl edukacyjna w Galicji (1772–1918): ciągłość i zmiana / red. Cz. Majorek, A. Meissner. – Rzeszów, 1996.
5. Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich. – Warszawa. 1993.
6. Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku ХІХ і в pierwszej połowie ХХ wieku: podstawowe przejawy i współczesne odniesienia / red. A. Meissner, Cz. Majorek. – Rzeszów, 2000.

Анотація

У статті розглядаються організаційно-дидактичні аспекти підготовки учительських кадрів у Львівському університеті в 1812–1939 роках. Особливе місце відводиться аналізу особистісних складових компонентів професійної майстерності викладачів навчальних дисциплін педагогічного циклу у даному вищому навчальному закладі.

Аннотация

В статье рассматриваются организационно-дидактические аспекты подготовки учительских кадров в Львовском университете в 1812–1939 годах. Первоочередное место занимает анализ личностных составляющих профессионального мастерства преподавателей учебных дисциплин педагогического цикла в данном высшем учебном заведении.